

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

(повна назва кафедри)

Д и п л о м н а р о б о т а
бакалавра

(освітньо-кваліфікаційний рівень)

на тему: «**Динаміка сенсів особистості у контексті циклоїдної моделі часу**»

“Dynamics of personality sense in the context of cycloid model of time”

Виконала: студентка заочної форми навчання

напряму підготовки 6.030102 Психологія

Долгих Марія Борисівна

Керівник: к.психол.н., доц. Крюкова М. А. _____

Рецензент: док. психол. н., проф. Кононенко О.І. _____

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри

№_10_ від 06. 06. 2018 р.

Завідувач кафедри

_____ Кіреєва З.О.

Захищено на засіданні ЕК №
протокол №__ від__ 2018 р.
Оцінка _____ / _____

_____ / _____
(за національною шкалою, шкалою ECTS, бали)

Голова ЕК

_____ Родіна Н.В.

Одеса – 2018

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 СЕНСИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ДИНАМІЧНА СИСТЕМА	
1.1. Поняття «сене особистості» в психологічній літературі.....	6
1.2. Динаміка та переживання сенсів у процесі розвитку особистості.....	11
1.3. Циклоїдна модель часу (за Б.Й. Цукановим).....	18
Висновки до розділу.....	25
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИНАМІКИ СЕНСІВ ОСОБИСТОСТІ У ВІЦІ СЕРЕДНЬОЇ ДОРΟΣЛОСТІ.....	
2.1. Програма та організація емпіричного дослідження динаміки сенсів особистості у віці середньої дорослості.....	27
2.2. Опис результатів емпіричного дослідження динаміки сенсів особистості у віці середньої дорослості.....	35
2.3. Обговорення результатів емпіричного дослідження динаміки сенсів особистості у віці середньої дорослості.....	43
Висновки до розділу.....	49
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. Основними характеристиками людини є свідомість (як відображення об'єктивної дійсності) та діяльність (як перетворення дійсності). Специфічна особливість людської діяльності полягає в можливості її свідомої регуляції. Джерелом і регулятором діяльності є сенс. Останнім часом неухильно росте інтерес до сфери сенсів особистості, проте в теоретичному плані проблема сенсу залишається однією з найскладніших. Впродовж довгого часу феномен сенсу в центрі уваги багатьох поколінь вчених: у фундаментальних працях вітчизняних психологів (Л.С. Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, О.Г. Асмолов, Б.С. Братусь, Б.В. Зейгарнік, В.В. Столін, Ф.Є. Василюк, Д.О. Леонтьєв, А.В. Сірий та ін.), в працях представників зарубіжної психології (А. Адлер, В. Франкл, К. Роджерс, Р. Мей, Д. Бьюдженталь, І. Ялом та ін.).

Ціннісно-смилова сфера у психології розглядається як функціональна система, що формує сенси життєдіяльності людини та регулює способи їх досягнення; досліджуються структурні компоненти ціннісно-смилової сфери: сенси та установки особистості, ціннісно-смилові утворення, сенсоутворення та ін. На думку М.О. Бернштейна, Ф.Є. Василюка, А.В. Сірого, Д.Г. Елькіна, Б.Й. Цуканова, З.О. Киреєвої, В.М. Буганової та ін., смислова сфера особистості нерозривно пов'язана з такими поняттями, як «часова перспектива», «життєвий шлях особистості», «психологічний час особистості». Відомо, що люди різною мірою цікавляться своїм минулим та майбутнім, що значно обумовлене смисловою насиченістю часу. Тобто, специфічне переживання часу є певним станом, що виражає відношення індивіда до сенсів минулого, сьогодення та майбутнього. За Б.Й. Цукановим, циклоїдна модель часу, описує головний годинниковий механізм, який запускається з того моменту, як людина з'являється на світ. Він відлічує плин часу, упродовж усього життя в напрямку з майбутнього

через сьогоднішня в минуле. Так, у онтогенезі в особистості складається певне опосередковане відношення до індивідуального часу.

Актуальність і своєчасність дослідження динаміки сенсів особистості в контексті циклоїдної моделі часу, визначається тим, що кожна людина шукає та переживає свої сенси на власній стрілі внутрішнього часу. Проте, результати досліджень в психологічній науці представлені не достатньо.

Мета дослідження - теоретико-емпіричне дослідження феномену сенсів особистості у контексті циклоїдної моделі часу.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми «сене особистості» в психологічній науці.
2. Розглянути особливості динаміки сенсів у контексті циклоїдної моделі Б.Й. Цуканова.
3. Провести емпіричне дослідження динаміки сенсів особистості у віці середньої дорослості.

Об'єкт дослідження - сенси особистості у контексті циклоїдної моделі часу.

Предмет дослідження - динаміка сенсів особистості у контексті циклоїдної моделі часу.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети та завдань дослідження, були вибрані теоретичні методи: аналіз першоджерел, системно-структурний метод; та емпіричний метод дослідження. Емпіричний метод містив наступні психодіагностичні методики: тест сенсожиттєвих орієнтацій - «СЖО» (Д.О. Леонт'єв), проєктивна методика «Незавершені речення», методика «Задоволеність життям» - ЗДЖ (Н.М. Мельникова), опитувальник кризи сенсу життя (К.В. Карпінський), опитувальник самооцінки рівня онтогенетичної рефлексії.

Опис вибірки. Вибірка дослідження складається з 33 осіб жіночої статі у віці середньої дорослості (26 - 40 років), які проживають у м. Одеса,

є представницями різних професій, із середнім рівнем матеріального достатку.

Структура роботи. Робота викладена на 59 сторінках, складається з 2х розділів із підрозділами. Список використаної літератури складається з 54 першоджерел.

ВИСНОВКИ

1. Здійснивши теоретико-методологічний аналіз проблеми «сенс особистості» в психологічній науці, було виявлено, що сенс належить до сфери свідомості, з одного боку, і в той же час він характеризується цілісністю, нерозкладністю на складові, а отже, недостатньою усвідомленістю, та відповідно локалізується у сфері підсвідомості - з іншого. На різних рівнях взаємодії людини з дійсністю сенс виступає як суть об'єктів, життєве завдання або мета. Функціонування сенсів особистості на різних рівнях системи формує центральну позицію індивідуума, робить вплив на його спрямованість та зміст соціальної активності. Людина прагне набути сенсу і відчуває фрустрацію або екзистенціальний вакуум, якщо це прагнення залишається нереалізованим. Сфера сенсів особистості не зупиняється в розвитку на жодному етапі життя людини. Організація системи сенсів відображає як особистісний розвиток індивіда, так і онтологічну складність усієї структури людської життєдіяльності. Специфіка діяльності сенсопородження розкривається в особливо кризових життєвих ситуаціях, що актуалізують переживання, яке в свою чергу, як відновлювана робота, спрямоване на подолання деякого «розриву» життя.

2. Розглянувши особливості динаміки сенсів у контексті циклоїдної моделі Б.Й. Цуканова, було з'ясовано, що сприйняття часу закладене у механізмі власного (біологічного) годинника, який визначає усі зміни в організмі людини. За Б.Й. Цукановим, «циклоїдна модель», описується у вигляді «колеса» Великого Біологічного Циклу. В силу безповоротності життєдіяльності організму індивіда «колесо» великого циклу «котиться» без ковзання з минулого в майбутнє. Час повного оберту «колеса» циклу залишається у вигляді «сліду» пережитої тривалості на «стрілі суб'єктивного часу». Вікові поворотні пункти, в яких спостерігаються «психологічні переломи» особистості пояснюються фазовою сингулярністю. У контексті циклоїдної моделі часу, проблема динаміки сенсів особистості розкривається

через зв'язок вірогідності виникнення того чи іншого кризового періоду в житті людини з його наближенням на стрілі внутрішнього часу до точок фазової сингулярності. Чим ближче людина до кінця будь-якої чверті великого біологічного циклу, тим вище вірогідність виникнення кризи. Кінець четвертої чверті Великого Біологічного Циклу - потенційно найбільш ризикова фазова сингулярність, оскільки в ній сходиться максимальна кількість кінців та початків періодів великих та малих циклів. Відповідно, переживання, переосмислення, розвиток та зміна, будь-яка серйозна перебудова системи життєвих сенсів особистості виникає не випадково, а закономірно, залежно від швидкості сприйняття часу, темпераменту, τ -типу людини.

3. Здійснивши емпіричне дослідження динаміки сенсів особистості у віці середньої дорослості (26-40 років), було встановлено, що цей значний життєвий період людини відповідає 1,65 Великого Біологічного Циклу для середньогрупового суб'єкту, за який, із великою вірогідністю, протікають динамічні процеси змін у сфері сенсів особистості. Для більшої точності результатів умови дослідження було звужено до представниць жіночої статі. У віці середньої дорослості серед представниць жіночої статі на найбільш значимі позиції виходять: наявність чітких цілей в житті, свободи вибору і сил для їх досягнення, гостроти питань сенсу життя. Значущість стосунків досліджуваних із співробітниками та підлеглими виходить на перший план порівняно із батьками, друзями та особами протилежної статі, що відбиває загальну зосередженість на кар'єрі, самореалізації, професійній активності. Позитивне сприйняття майбутнього, впевненість у завтрашньому дні пов'язані із достатньою віддаленістю старості. Власний великий потенціал суб'єктивно переживається як той, що реалізується в дефіциті часу. Значні показники соціалізації групи супроводжує високий рівень напруги, цілеспрямованість, активність, прагнення благополуччя, негативний досвід помилок, та страх їх повторення у майбутньому. Досліджуваним притаманне емоційне багатство, високий рівень рефлексії, значна динаміка емоційного

ставлення та переживання високої насиченості життя. Якщо враховувати суб'єктивну активність випробовуваних, та умови дефіциту часу, то стає зрозуміло наявність деяких специфічних утруднень у смисловій регуляції та сенсоутворенні життєвого шляху, переживання екзистенціального вакууму, кризи, як наслідку змін і розвитку структури свідомості. Існують окремі ускладнення, стосовно орієнтування у минулому досвіді та наявності суб'єктивної невпевненості у правильності своїх дій. Великий відсоток високих показників говорить про загальне благополуччя досліджуваної групи. Ці результати підтверджують основні наукові теорії, що описують особливості динаміки сенсів особистості у віці середньої дорослості. Перенесення отриманих даних на представників чоловічої статі можливе за деякими уточненнями.

Таким чином, усі завдання дипломної роботи вирішені, а мета досягнута.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. - М.: Мысль, 1991. - 299 с.
2. Абульханова К.А. Время личности и время жизни / К.А. Абульханова, Т.Н. Березина. - СПб.: Алетейя, 2001. - 304 с.
3. Анцыферова Л.И. К психологии личности как развивающейся системы / Л.И. Анцыферова // Психология формирования и развития личности. - М., МГУ, 1981. - С. 3-18.
4. Асмолов А.Г. Психология личности / А.Г. Асмолов. - М.: Изд-во МГУ, 1990. - 367с.
5. Барабанщиков В.А. Б.Ф. Ломов: системный подход к исследованию психики / В.А. Барабанщиков // Психологический журнал / Ред. А.В. Брушлинский. – 2002. – Том 23 №4 июль-август 2002. – С. 27-39.
6. Белинская Е.П. Временные аспекты Я-концепции и идентичности / Е.П. Белинская // Мир психологии. - 1999. - №3. - С. 140-146.
7. Бернадский Б.Ю. Системный подход в развитии личности индивидуума и его влияние на дальнейшее развитие / Б.Ю. Бернадский // Молодой ученый. — 2015. — №12.2. — С. 9-14.
8. Божович Л.И. Этапы формирования личности в онтогенезе / Л.И. Божович // Вопросы психологии. - 1978. - №4. - С. 30-34.
9. Бочелюк В.Й. Методика та організація наукових досліджень із психології / В.Й. Бочелюк, В.В. Бочелюк. — К.: Центр учбової літератури, 2008. — 360 с.
10. Братусь Б.С. К изучению смысловой сферы личности / Б.С. Братусь // Вестник Московского Университета. Сер.14, Психология. - 1981. - №2. - С. 46-56.
11. Братусь Б.С. Личностные смыслы по А.Н. Леонтьеву и проблема вертикали сознания / Б.С. Братусь//Традиции и перспективы деятельностного подхода в психологии: школа А.Н. Леонтьева. - М.: Смысл. - 1999. - С. 285-

298.

12. Буганова В.Н. Фасилитация жизненного пути: примирение с прошлым — взгляд в будущее / В.Н. Буганова // Теория и практика психотерапии. - 2016. - № 3.4. - С. 21—28.

13. Василюк Ф.Е. Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций / Ф.Е. Василюк // Психологический журнал. - 1995. - Т.16. - №3. - С. 90-101.

14. Василюк Ф.Е. Психология переживания / Ф.Е. Василюк: Изд-во Моск. Ун-та. - 1984. - 200 с.

15. Волкан В. Жизнь после утраты: Психология горевания / В. Волкан, Э. Зинтл / Пер. с англ. — 2-е стереотипизд. - М.: Когито-Центр. - 2014. — 160 с.

16. Возрастная и педагогическая психология / под ред. М.В. Гамезо [и др.]. -М., 1984.

17. Выготский Л.С. Мышление и речь: сборник / Л.С. Выготский. – М.: АСТ Москва: Хранитель, 2008. – 668 с.

18. Ганзен В.А. Системные описания в психологии / В.А. Ганзен. - Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984. - 176 с.

19. Ганзен В.А. Системный подход к анализу, описанию и экспериментальному исследованию психических состояний человека / В.А. Ганзен, В.Н. Юрченко. – Москва-Санкт-Петербург // Психология состояний: хрестоматия: учебное пособие / ред. А.О. Прохоров. – Москва: Пер Сэ; Санкт-Петербург: Речь, 2004. – С. 189-201.

20. Румянцев Г.Г. Опыт применения метода незаконченных предложений в психиатрической практике / Г.Г. Румянцев // Исследование личности в клинике и в экстремальных условиях. - Л., 1965. - С. 267-274.

21. Казачкова В.Г. Метод незаконченных предложений при изучении отношений личности / В.Г. Казачкова // Вопросы психологии. - 1989. - N 3. - С. 154-157.

22. Карпинский, К.В. Опросник смысложизненного кризиса: монография / К.В. Карпинский. – Гродно: ГрГУ, 2008. – 108 с.

23. Киреева З.А. Ціннісно-сміслові відношення до часу в онтогенезі [Електронний ресурс] / З.О. Кіреєва. – Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/bitstream/handle/123456789/3923/Ціннісно-сміслові%20відношення%20до%20часуі%20В.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
24. Киреева З.А. Развитие сознания, детерминированное временем. Монография / З.А. Киреева. – Одеса, 2010. – 380 с.
25. Киреева З.А. Изменения в темпоральном сознании: лонгитюдные исследования / З.О. Кіреєва // Вісник Харківського університету. Серія «Психологія» — 2012. — № 1032, вип.50 — С. 69-74.
26. Ковалев В.И. Особенности личностной организации времени жизни / В.И. Ковалев // Гуманистические проблемы психологической теории. М., 1995, С. 179-185.
27. Кон И.С. Жизненный путь как предмет междисциплинарного исследования / И.С. Кон // Человек в системе наук / Под ред. И.Т. Фролова. — М., 1989. - С. 254 -267.
28. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. – М.: Смысл: Изд. центр «Академия», 2005. – 352 с.
29. Леонтьев Д.А. Тест смысло-жизненных ориентаций (СЖО) / Д.А. Леонтьев. - 2-е изд. - М.: Смысл, 2000. - 18 с.
30. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. - М.: Смысл, 1999. - 487 с.
31. Липовая О.А. Теория смысла как базовая составляющая отечественной общепсихологической теории / О.А. Липовая // Вестник ТГПИ, 2014, № 2. - Стр. 241-250.
32. Ломов Б.Ф. О системном подходе в психологии / Б.Ф. Ломов // Вопросы психологии, 1975/ - N 2. - Стр. 31–45.
33. Мельникова Н.Н. Диагностика социально-психологической адаптации личности: Учебное пособие / Н.Н. Мельникова. – Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2004. – 57 с.
34. Немов Р.С. Психология: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений: В

- 3 кн. / Р.С. Немов. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. — Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. — 640 с.
35. Осипова А.А. Справочник психолога по работе в кризисных ситуациях / А.А. Осипова. — Р. н/Д, 2006.
36. Поливанова К.Н. Психология возрастных кризисов: Учеб. пособие для студ. высш. Заведений / К.Н. Поливанова. - М.: Издат. центр, 2000. - 184 с.
37. Психология организации времени: Учебное пособие для студентов вузов / А.К. Болотова. — М.: Аспект Пресс, 2006.— 254 с.
38. Психология общения. Энциклопедический словарь / под общ. Ред. О.О. Бодалева. - М.: Изд-во «Когито-Центр», 2011.
39. Психотерапевтическая энциклопедия / под ред. Б.Д. Карвасарского. - СПб., 1998. - 624 с.
40. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / К. Роджерс; Пер. с англ. / общ. ред. Е.И. Исениной. - М.: Издательская группа «Прогресс», 1998. - 480 с.
41. Рыбалко Е.А. Становление личности / Е.А. Рыбалко // Сборник «Социальная психология личности». - Л.: Знание, 1974. - С. 20-31.
42. Серый А.В. Система личностных смыслов: структура, функции, динамика / А.В. Серый; науч. ред. М.С. Яницкий. - Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. - 272 с.
43. Серый А.В. Структурно-содержательные характеристики системы личностных смыслов / А.В. Серый // Сибирская психология сегодня: Сборник научных трудов. - Вып. 2. - Кемерово: Кузбассвузиздат, 2003. - 410 с.
44. Соколова Е.Т. Проективные методы исследования личности / Е.Т. Соколова. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1980. — 174 с.
45. Солдатова Е.Л. Структура и динамика нормативного кризиса перехода к взрослости: монография / Е.Л. Солдатова. — Челябинск: Изд-во ЮУрГУ, 2007. — 267 с.
46. Фетискин Н.П. Социально-психологическая диагностика развития

- личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г. М. Мануйлов. - М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. - С. 244-245.
47. Франкл В. Человек в поисках смысла: Сборник / В. Франкл: Пер. с англ. и нем./ Общ. Ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева. - М.: Прогресс, 1990. - 368 с.
48. Хайду П. Воспитание ценностных ориентаций / П. Хайду // Моральные ценности и личность / Под. ред. А.И. Титаренко, Б.О. Николаичева. - М.: МГУ, 1994. - С. 155-164.
49. Цуканов Б.И. Время в психике человека / Б.И. Цуканов. – Одесса: АстроПринт, 2000. – 220 с.
50. Цуканов Б.И. Фактор времени и природа темперамента / Б.И. Цуканов // Вопросы психологии. - 1988, №4. - С. 129-136.
51. Шрагина Л.И. Проблема применения системного подхода в психологии / Л.И. Шрагина // Молодой ученый. — 2017. — № 2. — С. 448-450.
52. Элькин Д.Г. Восприятие времени / Д.Г. Элькин. — М.: Изд-во Акад. пед. наук РСФСР, 1962. — 311 с.: ил.
53. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон: Пер. с англ. Ред. и пред.: Толстых А.В. М.: Прогресс, 1996.
54. Ялом И. Лечение от любви и другие психотерапевтические новеллы / И. Ялом. — М.: Независимая фирма «Класс», 1997. — 288 с.